

Экспресс- - тексерумен танысу кезеңі кәсіпорынмен танысудан тұрады (кәсіпорын құрылымы мен генпланы, энергия үнемдеудің, технологияның энергоресурстады есептеу жүйелерінің принципиалды сызбанұсқасы, энергиямен қамту және технологиялық қондырғылар жағдайын визуалды қарау). Осы кезеңнің нәтижесі бойынша энергоаудиторларға мыналар мәлім болады: энергоаудиторлардың әр түрлі кәсіпорын қызматімен арақатынас формасын, кәсіпорын туралы, оның энергия шаруашылығы туралы, бастапқы мәліметтер, кәсіпорының қаржылай шығындарындағы энергоресурстарға шығын үлесі.

Соңғысы, осы кезеңде энергоаудитті жүргізудің қажетті деңгейіне баға беруге мүмкіндік береді. Егер энергоресурстарға кететін қаржылай шығындар үшін кәсіпорынның жалпы шығындарында 10% -дан төмен болса, онда кәсіпорынның энергия тұтыну экспресс - анализі ары қарай жұмыс істеу үшін жеткілікті. Энергоресурстарға шығын үлесі 15% - ға дейін өссе, тек экспресс - тексеру жүргізу жеткіліксіз, бірақ тереңдетілген энергоаудит жүргізу қажет, өйткені энергоаудиторлармен жүргізген ұсыныстар кәсіпорынға энергоресурс шығындарын 3 - 4% түсіруге мүмкіндік береді. 15% - дан артық шығын үлесі кезінде энергоаудитті тез арада жүргізу керек, өйткені оның нәтижесінен шығатын болжамалы қаржылық пайда анықталады.

Ерекше орынды өндіріс кәсіпорындағы заңмен бекітілген энергетикалық паспортизация алады. Төменде көрсетілгендей бұл жағдайда тереңдетілген энергоаудит қана қажет.

Әдебиеттер

1. В.М. Фокин «Основы энергосбережения и энергоаудита». М.: «Издательство Машиностроение-1», 2006. - б 256.
2. Ю.В. Копытов «Экономия энергии в промышленности: Справочное пособие для инженерно-технических работников» -М.: Энергоатомиздат, 1983. - б 208.

**Ақмолда М.Н., Орынбасарова Е.Д. Камен Ж.С.
(Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ)**

ТІКЕЛЕЙ ШЕТЕЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАРЫН ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНА ТАРТУДЫҢ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Қазақстанға инвестиция тартудың тиімділігін бағалау үшін, басқа елдер мен өңірлер бойынша тікелей шетелдік инвестициялар тартудың жалпы үрдісінің қандай екендігін қарастыру қажет.

Бүкіл әлем бойынша тікелей шетелдік инвестициялар жаһандық ағынына қаржы-экономикалық дағдарыс өте қатты әсер етті. Мұндай инвестициялардың ағыны 2009 жылғы 1,7 трлн. АҚШ долларынан 2010 жылы 1,2 трлн. АҚШ долларына дейін қысқарды, 2011 жылы ол біраз қалпына келді (1,4 трлн. АҚШ долларына) және 2012 жылы өзінің өсуін (шамамен 1,8 трлн. АҚШ доллары деңгейін) жалғастырды, 2015 жылы бұл көрсеткіш 7,7 млрд долларға жетті.

Дағдарыс тікелей шетелдік инвестициялар ағынының бағыты мен көлемін өзгертті (1 кесте): дамушы елдер мен өтпелі экономикасы бар елдерде инвестициялар бірден артты, ал олардың жаһандық тікелей шетелдік инвестициялар ағынының үлесі 2008 жылы 43%-ға жетті. Бір жағынан бұл дамыған елдерге бір кезеңдегі ТШИ ағынының айтарлықтай кемуімен (29%) байланысты болды. Африкада инвестициялар ағыны рекордтық деңгейге жетті, оның ішінде инвестициялар өсуінің жоғарғы қарқыны Батыс Африкада байқалды (2007 жылмен салыстырғанда өсу 63 %); Оңтүстік, Шығыс және Оңтүстік-Шығыс Азияға инвестицияларды әкелу 17 %-ға артып, жаңа рекорд орнатты, Батыс Азияға ТШИ ағыны алты жыл қатарынан артып келеді; Латын Америкасына және Кариб бассейніне инвестициялар әкелу 13 %-ға артты, ал Оңтүстік-Шығыс Еуропа мен ТМД-да тікелей

шетелдік инвестициялар ағыны сегіз жыл қатарынан артуы тіркелді. Осыған қарамастан, 2010 жылғы тікелей шетелдік инвестициялар ағыны барлық өңірлерде қысқарады.

Әлемнің өңірлері бойынша тікелей шетелдік инвестициялар ағынының өсу қарқыны инвестициялардың бағыттарының өзгеруін көрнекі түрде көрсетеді - 2014 жылы, жалпы әлем бойынша (14,2 %) және дамыған елдерде (29,1 %) ТШИ ағынының төмендеуі жағдайында, дамушы елдерге (17,3 29,1 %) және ТМД елдеріне (25,9 %) инвестициялар көлемінің айтарлықтай артуы байқалады.

1 кесте

Әлемнің елдері мен өңірлері бойынша ТШИ ағынының серпіні

Өңір/ел	ТШИ ағыны, млрд АҚШ доллары						
	2010 жыл	2011 жыл	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл	2015 жыл	Барлығы 2010 – 2015 жылдар
1	2	3	4	5	6	7	8
Әлемнің барлық елдері	565,2	734,9	973,3	1 461,1	1 978,8	1 697,4	7 410,7
1. Дамыған елдер	361,3	414,2	613,1	972,8	1 358,6	962,3	4 682,3
Еуропа	279,8	227,7	506,1	631,7	899,6	518,3	3 063,2
Жапония	6,3	7,8	2,8	-6,5	22,5	24,4	57,3
АҚШ	53,1	135,8	104,8	237,1	271,2	316,1	1 118,1
Басқа да дамыған елдер	22,0	42,8	-0,6	110,4	165,3	103,4	443,3
2. Дамушы елдер	184,0	290,4	329,3	433,8	529,3	620,7	2 387,5
Африка	20,9	22,1	38,2	57,1	69,2	87,6	295,1
Латын Америкасы	45,8	95,1	77,1	93,3	127,5	144,4	583,2
Азия	116,9	172,9	213,8	282,1	331,4	387,8	1 504,9
Батыс Азия	11,3	20,5	43,6	67,6	77,6	90,3	310,9
Шығыс Азия	72,7	106,3	116,2	131,8	150,4	187,0	764,4
Оңтүстік Азия	8,2	10,7	14,4	27,8	34,0	50,7	145,8
Оңтүстік-Шығыс Азия	24,7	35,5	39,6	55,0	69,5	59,9	284,2
Океания	0,4	0,3	0,2	1,3	1,3	0,9	4,4
3. Оңтүстік-Шығыс Еуропа және ТМД	19,9	30,3	30,9	54,5	90,9	114,4	340,9
Оңтүстік-Шығыс Еуропа	4,1	3,5	4,8	9,9	12,8	10,9	46,0
ТМД елдері	15,8	26,8	26,1	44,7	78,1	103,5	295,0
ТШИ жалпыәлемдік ағынының үлесі, %							
Дамыған елдер	63,9	56,4	63,0	66,6	68,7	56,7	63,2
Дамушы елдер	32,6	39,5	33,8	29,7	26,7	36,6	32,2
Оңтүстік-Шығыс Еуропа және ТМД	3,5	4,1	3,2	3,7	4,6	6,7	4,6
ТШИ ағынының өсу қарқыны, %							
Дамыған елдер	-	114,6	148,0	158,7	139,7	70,8	-
Дамушы елдер	-	157,8	113,4	131,7	122,0	117,3	-
Оңтүстік-Шығыс Еуропа және ТМД	-	152,3	102,0	176,4	166,8	125,9	-

1	2	3	4	5	6	7	8
Әлемнің барлық елдері	-	130,0	132,4	150,1	135,4	85,8	-

2015 жылы ТШИ тарту көлемі бойынша әлемдік көшбасшылықты АҚШ («Топ 20» сомасының 24,5 %) сақтап қалды, одан соң Франция (9,1 %) және Қытай (8,4 %) келеді. ТШИ ағынының көлемі айтарлықтай өскен елдер - Ресей, Италия, Швеция, Үндістан және Сауд Арабиясы.

2 кесте

ТШИ ағыны бойынша ең ірі 20 ел

№	Ел	ТШИ ағыны			
		2014 жыл		2015 жыл	
		млрд. АҚШ доллары	%	млрд. АҚШ доллары	%
1	АҚШ	271	19,7	316	24,5
2	Франция	158	11,5	118	9,1
3	Қытай	84	6,1	108	8,4
4	Ұлыбритания	183	13,3	97	7,5
5	Ресей	55	4,0	70	5,4
6	Италия	28	2,0	66	5,1
7	Гонконг	54	3,9	63	4,9
8	Бельгия	111	8,1	60	4,6
9	Австралия	44	3,2	47	3,6
10	Бразилия	35	2,5	45	3,5
11	Канада	108	7,9	45	3,5
12	Швеция	22	1,6	44	3,4
13	Үндістан	25	1,8	42	3,3
14	Сауд Арабиясы	24	1,7	38	2,9
15	Германия	56	4,1	25	1,9
16	Жапония	23	1,7	24	1,9
17	Сингапур	32	2,3	23	1,8
18	Мексика	27	2,0	22	1,7
19	Нигерия	12	0,9	20	1,5
20	Түркия	22	1,6	18	1,4
	Барлығы 20:	1 374	100,0	1 291	100,0
	Қазақстан	18,5	1,3	19,8	1,5

Инвесторларға сервистік қызметті және инвестицияларды тартуға жәрдемдесуді ұйымдастыру жөніндегі халықаралық тәжірибе жеткілікті деңгейде әралуан. Қазіргі кезде Инвестициялар тарту жөніндегі агенттіктер әлемнің 160-тан астам елінде табысты қызмет атқаруда.

Ондай агенттіктердің негізгі функцияларына мыналарды жатқызуға болады: имиджді қалыптастыру; инвестицияларды іздеу және генерациялау; инвесторды инвестициялау алдындағы қолдау (сүйемелдеу), инвестициялық мүмкіндіктер және экспорттық өнімдер бойынша ақпараттық қызмет.

Малайзияда, Malaysian Industrial Development Authority (MIDA) - бірнеше министрлікті үйлестіруші және оларды жартылай бақылаушы мемлекеттік агенттігі, Парламентке ұсыныстар енгізеді, өңірлерге ықпал етеді. Ұйымның жылдық бюджеті \$91 млн., штатында 600-ден астам қызметкер бар. Мемлекеттік орган, толықтай мемлекет тарапынан қаржыландырылады, 19 шетелдік өкілдіктері бар.

Кореяда, Invest Korea - инвестициялық қызметті үйлестіреді, өңірлердің жұмыстарын бағалайтын есептерді жасау арқылы губернаторларға ықпал етеді. Ұйымның жылдық бюджеті \$234 млн. Ұйым толығымен мемлекет тарапынан қаржыландырылады.

Австралияда, Austrade - инвестицияларды, үкіметтегі және өңірлердегі қызметті үйлестіреді, парламент пен премьерге ұсыныстар енгізеді, барлық сыртқы экономикалық байланыстарды қолдап отырады. Ұйымның жылдық бюджеті \$185 млн., штаты - 1 841 қызметкерден тұрады. Сауда және инвестициялар министрлігінің жанынан ұйым құрылған, толығымен мемлекет тарапынан қаржыландырылады, инвесторлардан комиссия алмайды, 60 елде 110 өкілдігі бар.

Бұл ұйымдар ТШИ тартудың маңызды тетігі болып табылады, ол инвестициялардың адресаты, инвестициялық ахуалды жақсарту және шетелдік инвесторларды белсенді түрде тарту ретінде елдің беделін қалыптастырудағы негізгі буын болып танылады.

Халықаралық тәжірибеге шолу мынаны көрсетеді, тікелей шетелдік инвестициялар тартудағы жетістіктерге жеткен елдер инвесторлар үшін, артық қауіптерге ұшырамайтын, қолайлы жағдай тудыруға және оларға бизнесті жүргізуде жәрдем етуге бағытталған саясат жүргізгенін көрсетеді. Алайда бұл тек қана жеңілдіктер (салықтардан босату, қаржылық субсидиялар, импорттық тарифтерді төмендету және т.б.) ұсынуды ғана емес, сонымен қатар тұрақты макроэкономикалық саясат жүргізуі де тұспалдайды. Инвестициялық ахуалды жақсарту үшін мемлекетке макроэкономикалық ахуалдың тұрақтылығының сақталатындығына кепілдік беру, бизнесті жүргізу үшін жағдайды жақсарту және олардың болжамдылығын арттыру, сыбайлас жемқорлыққа және бюрократияға қарсы шаралар қолдануы қажет.

ТШИ қазыналық көтермелеу бөлігінде Қытайдың нәтижелі тәжірибесін қарастыруды ұсынамыз.

Қытай үкіметі ұзақ мерзімді кезең аралығында тежеп отырған реформаны тұрақтандыруға арналған саяси бағыты бүгінгі күні инвесторларда күдік тудырмайды. Қазіргі уақытта Қытайда өндірушілер мен мемлекет арасындағы сыртқы және ішкі экономикалық өзара байланыс сияқты көптеген түрлерді есепке алатын жеңілдіктердің икемді жүйесі құрылды.

Мәселен, төмен рентабельді салалар, депрессивті, алыс аудандарда инвестицияларды бес жылға толық немесе жекелей босатылады, ал сонан соң он жылға 15-тен 30 пайызға дейінгі мөлшердегі табыс салығының сомасына жеңілдіктер алады.

Өнеркәсіп, көлік және байланыс кәсіпорындарында 10 жылдан астам қаржыландыру мерзімімен екі жылда бір рет табыс салығының ставкасы нөлге тең, үштен бастап бес аралығында 50 %-ға дейін төмендеуі мүмкін. Бұдан басқа, жаңа технологиялары бар кәсіпорындарда бұл мерзім аймақты басқару шешімімен 6-8 жыл аралығында 50 %-ға дейін төмендеуі мүмкін.

Өнімдердің 70 %-ын экспорттайтын кәсіпорындар жеңілдіктер аяқталғаннан кейін 10 % мөлшерінде табыс салығын төлейді. Егер, кірістің қайта инвестицияланатын бөлігі ауыл шаруашылығы, құрылыс, инфрақұрылым, жоғары технологиялар мен экспортқа бағытталған өндірістерге салынған болса, онда табыс салығының алып тасталған сомасын қайтару 100 %-ды құрайды.

Жерге төлем төлеудің аудандар мен өндіріс түрлері бойынша ставкалары сараланған.

Қытай заңнамасы бойынша қайта инвестициялауға бағытталған инвестициялық қаражат сомасы жеңілдіктерді алды.

Осылайша, Қытайда дамудың осы кезеңінде жеке бизнес пен мемлекеттің қатар пайда болуы бірегей өзара тиімді қарым-қатынастарды құрды, нәтижесінде икемді экономикалық саясат пен қатал заңнамалық база болып табылады. Қытайдың икемді экономикалық саясаты өзіміздің және шетелдік инвесторлардың барлық санатына қолайлы жағдай жасауға мемлекет мүддесіне негізделген. Заңның қаталдығы нарықтың барлық ойыншыларының мүмкіндігін теңестіруге және бірдей ойын ережесін құруға мүмкіндік берді. Сыбайлас жемқорлықпен қатаң күрес Қытайға инвестициялық

жобаларды және қызметтің түрлі салаларындағы құжаттарды рәсімдеуде тосқауылдар мен. бюрократтық кідірістерді іс жүзінде болдырмауға мүмкіндік берді. Түрлі қызмет салаларында салық салудың дифференциялық тәсілі экономикадағы ең қажет салаларды дамытуды ынталандыруға мүмкіндік береді. [13]

Әлемдік қауымдастықтағы Қазақстанның жағымды инвестициялық имиджін қалыптастыру – KAZNEX INVEST-тің Қазақстанды инвестиция салуға қолайлы ел ретінде таныстыруға бағытталған негізгі қызметтерінің бірі.

KAZNEX INVEST шетелдік инвесторлар үшін Ұлттық инвестициялық интерактивті интернет-ресурсты қолдауды, арнаулы баспа басылымдарын шығарып таратуды, Қазақстанның жағымды инвестициялық имиджін жылжыту бойынша шетелдік және қазақстандық БАҚ-пен жоспарлы жұмысты жүргізеді, сонымен қатар, агенттіктің іс-шаралары мен қызметі туралы Қазақстан қоғамын құлағдар ету үшін баспасөз-мәслихаттарын өткізеді.

Инвестиция тартуда жетістіктерге жеткен елдердің жинаған тәжірибелеріне сүйене отырып, бірқатар ұсыныстар айтуға болады:

- инвесторларды арнайы қолдау қызметін құру, елге келіп қойғандары үшін (aftercare services), бұл оларға өз жобаларын іске асыру барысында туындаған проблемаларды (салық салу, еңбек нарығындағы реттеу және т.б.) шешуге көмектесе алар еді, және мемлекеттік органдармен өзара әрекет жасау нәтижесінде туындайтын тартысты мәселелерді шешуге көмек беретін еді, ал бұл, елдің инвестициялар үшін тартымдылығын жоғарылата алады;

- инвесторлар үшін мемлекеттік гранттарды ұсыну (жұмыс күшін жалдауға, ҒЗТҚЖ, оқыту және т.б.) секілді ынталандырулар елге таза күйінде басталатын инвестициялардың келуіне ықпал жасай алатын еді, әсіресе тоқырауға ұшыраған өңірлерге;

- инвестициялар салықтық жүктемеге сезімтал болғандықтан, қолда бар инвестициялық преференцияларды ұлғайтуды, сондай-ақ, салық қызметінің шетелдік инвесторларға қарым-қатынастарын жақсарту мүмкіндіктерін қарастыру қажет;

- Келіссөздерді жүргізу, өндіріспен танысу, мәмілелер жасау үшін басқару буынының басшылары мен өкілдері, сондай-ақ көрсетілген елдердің ішінен жоғары технологиялық компаниялардың жоғары білікті мамандар үшін визасыз режим мәселесін пысықтау қажет. Қазақстан Республикасының аумағына визаны көрсетпей өту үшін Инвестиция комитетінің шақыруы негіздеме болып табылады.

- Қазақстанның салыстырмалы түрде шағын мемлекет екендігін назарға ала отырып, алты еркін экономикалық аймақтың болуының мақсатқа сәйкестігін қарастыру қажет. Біріншіден, бұған ұқсас аймақтар қытайлық «фраундтриппинг» секілді нәтиже туғызуы мүмкін, ол жағдайда ішкі инвестициялар шетелге кетеді де, шетелден қайтып АЭА режимінің қарастыратын жеңілдіктеріне ие болу үшін, шетелдік инвестиция ретінде қайта келеді. Екіншіден, АЭА құру саясаты өнеркәсіптік саясатпен және оның басымдықтарымен нақты байланыста болуы қажет. Үшінші, экономикалық қызмет үшін тартымдылығы жоғары жағдайлар тудыру - жалпы экономикалық саясаттың жетекші ұстанымы болуы тиіс, және де АЭА резиденттеріне ғана преференциялық жағдайлар ұсыну елге инвестициялар тартуда табысқа жету үшін жеткіліксіз.

Серік Г.А., Сарина М.К., Тиштыкбаева А.Ж.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ІІ ДЕҢГЕЙЛІ БАНКТЕРДІҢ МІНДЕТТЕМЕЛЕРІ БОЙЫНША ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕБІ

Қазіргі таңда қаржының жетіспеушілігінен банктер, банктен тыс мекемелерден, шет елдерден қарыз, несие алып өздерінің жұмысын жандандырып жатқан, сондай ақ міндеттемелерін шектен тыс көбейтіп алып, оны қайтаруға мүмкіншілігі болмай жабылып, аукционға салынып, сатылып жатқан субъектілер көптеп кездеседі. Осы айтылғандар